

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 373.58:101.1(497.4Ljubljana)"18"

Prejeto: 25. 2. 2009

**Jože Ciperle**

dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svetovalec, vodja Arhivsko-muzejske službe Univerze v Ljubljani,
Kongresni trg 12, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: joze.ciperle@uni-lj.si

Filozofski študij na liceju v Ljubljani v prvi polovici 19. stoletja

IZVLEČEK

V članku je predstavljen splošni razvoj avstrijskih filozofskih študij na univerzah in licejih v prvi polovici 19. stoletja. Pri tem je posebej izpostavljena filozofija na licejskem sistemu kot neke vrste splošni humanistični uvod v nadaljnji visokošolski (univerzitetni) "strokovni" študij. Predstavljeno je delovanje dvoletne ljubljanske filozofije s prikazom obveznih in neobveznih (izbirnih) predmetov, nadalje učnega osebja, poteka študija v posameznih letnikih ter predpisanih (obveznih) učbenikov.

KLJUČNE BESEDE

univerzitetni študij, ljubljanska filozofija, filozofske učne usmeritve, filozofski študij, filozofski študijski načrt, reforma filozofskega študijskega načrta, obvezni in neobvezni študijski predmeti filozofije

ABSTRACT

STUDYING OF PHILOSOPHY AT THE LYCEUM IN LJUBLJANA IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Presented in the article is the general development of Austrian philosophical studies at universities and lyceums in the first half of the 19th century. Particular stress is given to the lyceum system as a general introduction into further university "expert" studies. Presented is the activity of the two-year Ljubljana philosophy with a demonstration of obligatory and optional subjects, teaching staff, course of studying in individual classes, and obligatory compendiums.

KEY WORDS

University studies, Ljubljana Philosophy, philosophical study directions, philosophical studies, philosophical curriculum, reform of philosophical studies curriculum, obligatory and optional philosophical studies subjects

Uvod

Tudi v širšem slovenskem prostoru je od nastopa jezuitskega reda v 16. stoletju opazna težnja po decentralizaciji visokošolskega področja. Univerza, ki je slovenski prostor v tem času ne pozna, je v evropskem prostoru tega časa stopila na mesto tretje univerzalne sile Zahoda, študij (studium) se je pridružil Cerкви (sacerdotio) in državi (imperio). Liceji, ki so jih najprej v Nemčiji, od jožefinske dobe pa tudi v habsburški monarhiji ustanavljali kot višješolske ustanove s temeljnim študijem filozofije ter študiji teologije, prava in medicine, so od konca 18. in v začetku 19. stoletja delno prevzeli – kot semi-univerzitetne (na pol univerzitetne) ustanove – naloge univerz, ki so jih oblasti degradirale, da bi jih podredile državnim potrebam po izobraževanju duhovščine, uradnikov in medicinskega osebja, delno pa opravljali naloge nekdanjih, po ukinitvi jezuitskega reda odpravljenih jezuitskih višjih šol. Ljubljanski licej, ustanovljen leta 1791, je spadal med tiste liceje, ki so kot nekake zakrneli gimnazije namesto prejšnjih jezuitskih študijev postali znanstveno-izobraževalne ustanove v deželnih središčih, brez pravice podeljevanja doktorskih (akademičnih) nazivov. Imel je tri študijske usmeritve: uvodno filo-

zofsko ter "strokovno" mediko-kirurško in teološko, poleg tega pa še vrsto neobveznih predmetov.¹

Od srednjega veka dalje obvezna uvodna stopnja univerzitetnega študija, ki je bila predstavljena kot pripravljalni kurz za prave "poklicne študije", je zašla v Avstriji v prvi polovici 19. stoletja tudi v središče javnih razhajanj. Študijska revizijska komisija na Dunaju je v začetku 19. stoletja videla v reformi filozofskega študija "svoje najpomembnejše opravilo".² Filozofski študiji naj bi imeli nalogo, da toliko izpopolnijo višjo izobrazbo, "da bodo študenti sposobni ... pridobiti si z lastnim študijem nujno potrebna poklicna znanja oziroma si kot strokovnjaki (znanstveniki) utreti pot na področje znanosti". "Vse filozofske učne usmeritve niso za vse študente enako pomembne, toda določena temeljna znanja so neizogibna za vse, ki težijo po višji izobrazbi."³ Zato je načrt filozofskih študijev predvideval ločitev "v tisti del, ki kot pripravljalni študij pride v poštev glede na v družbenem življenju nujna in koristna znanja, in v tisti del, kjer je pravzaprav tista snov, ki se imenuje filozofija oziroma z učenim strokovnim izrazom fakultetni študij".⁴ Predlogi so tako poudarjali na eni strani nujnost splošne izobrazbe in so zato zatrpali triletni filozofski študij z množico študijskih predmetov, na drugi strani pa so stremeli



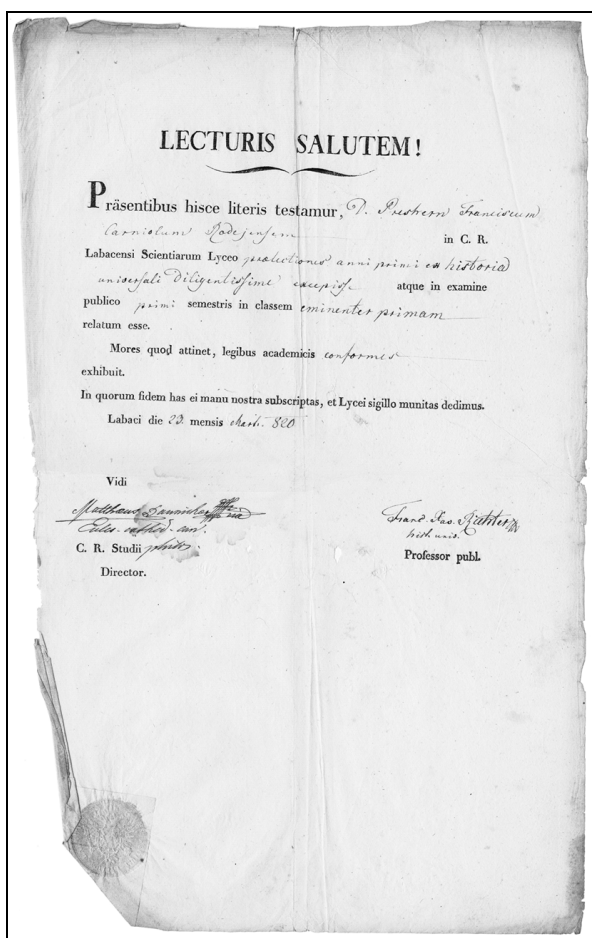
Ljubljansko licejsko poslopje na današnjem Vodnikovem trgu, kjer so v predmarčnem času v drugem nadstropju obstajale predavalnice filozofskega študija. (Narodni muzej Slovenije, Grafični kabinet)

¹ Ciperle, *Podoba velikega učilišča ljubljanskega*, str. 9–10.

² Rottenhan, *Vortrag zu den Deliberationen*, str. 29–30; prim. tudi Ciperle, *Podoba velikega učilišča ljubljanskega*, str. 163.

³ Prav tam.

⁴ Rottenhan, *Vortrag zu den Deliberationen*, str. 190–225. Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens*, 2, str. 278.



Izpitno spričevalo iz splošne zgodovine filozofskega študija ljubljanskega liceja, ki je bilo Francetu Prešernu, študentu prvega letnika, izdano leta 1820. (Narodni muzej Slovenije, Knjižnica)

ono fakultetno študijsko usmeritev obvezni samo za tiste študente, ki so se ustrezno usmerili. Ker ljubljanski filozofski študij ni poznal tretjega letnika, tu niso predavali teh predmetov. Razen tega je obstajala v okviru druge skupine še vrsta predmetov (dvanajst) kakor tehnologija, prirodopis (kmetijstvo), estetika, matematika (praktična geometrija), zgodovina filozofije, zgodovina umetnosti in znanosti, pedagogika, diplomatika in heraldika, numizmatika, astronomija kakor tudi različni moderni jeziki, ki so bili sicer v zvezi s tem ali onim poklicnim študijem, vendar ni bilo mogoče predvideti, da jih bo v izbranem poklicu vsakdo potreboval, zato so jih priporočali, niso pa bili obvezni. Kakor bomo še videli, so vrsto od teh izbirnih oziroma neobveznih predmetov v Ljubljani predavali.¹⁰

Sicer pa za ljubljansko filozofijo velja, da je bila v prvih letih 19. stoletja zasedena nepopolno, pogosto samo s tremi ali največ štirimi učnimi močmi. Tako

je v prvih dveh letih filozofijo predaval Franz Wilde, matematiko Anton Gruber in fiziko Jernej Schaller; leta 1804 je fiziko predaval Janez Filip Neumann, matematiko pa Jožef Jenko. Šele leta 1807, leto za Celovcem, je imela ljubljanska dvoletna filozofija zasedena vsa mesta s šestimi učnimi močmi: teoretično in praktično filozofijo je predaval Franz Wilde, fiziko Franc Prem, splošno zgodovino Jožef Mauss, elementarno in uporabno matematiko Jožef Jenko, grščino z literaturo Luka Burger in verouk Matevž Ravnikar, ki je bil tudi akademski ekshortator. Študijski direktor ljubljanskega filozofskega študija je bil v prvem predmarčnem obdobju Franz Wilde.¹¹

"To je povsem v skladu s filozofskim učnim načrtom iz leta 1805, ki je določil razliko med triletnim filozofskim študijem na univerzah in dveletnim na licejih. Zato bo imelo filozofsko učilišče na mojih univerzah odslej to odlično prednost, da se bo učila tu filozofija v svojem obsegu ... Ona manj popolna filozofska učilišča (na licejih itd.) se morajo spraviti s temi popolnimi v tako razmerje, da je možen prestop z onih na ta ... Filozofski učni tečaj naj traja praviloma na licejih in manjših zavodih te vrste dve leti, na univerzah pa kakor doslej tri leta."¹²

Obravnavani študijski načrt jasno kaže, kolikšna je bila razlika med licejem in univerzo že zgolj na stopnji pripravljavnih, filozofskih študij. Katalogi ljubljanskega filozofskega študija in matrika ljubljanskega liceja nedvoumno potrjujejo, da ljubljanska filozofija v avstrijskem predmarčnem obdobju nikoli ni imela treh letnikov, ampak vedno samo dva (logiko in fiziko). Podobni dvoletni filozofski kurzi so – poleg Ljubljane – med drugim obstajali tudi v Gorici, Celovcu, Gradcu, Salzburgu, Linzu, Zagrebu, Benetkah (po letu 1814), Milanu (po letu 1814), medtem ko so imele univerze na Dunaju, v Lvovu, Paviji, Padovi itd. še tretji letnik ali estetiko.¹³

Po obnovitvi avstrijske oblasti na ozemlju Ilirskih provinc, ki so jih dunajski centralni organi imeli za novopridobljene dežele, je ljubljanski filozofski študij novembra 1813 z uvedbo dveh stolic postal ponovno enak celovškemu in zagrebškemu, medtem ko je graški licej v šolskem letu 1813/14 dobil še tretji filozofski letnik, ki ga je obdržal do konca šolskega leta 1823/24, do nove študijske ureditve filozofskega študija, ki je tretji filozofski letnik odpravila tudi na univerzah.¹⁴

Tretji letnik filozofije, ki je bil pogoj za vpis na "fakultetne študije", so tako mogli absolventi ljubljanskega dvoletnega filozofskega študija končati na Dunaju ali v kakem drugem univerzitetnem mestu,

11 NMS, *Instanz Schematismus*, 1802–1807 (sign. 1855); ZAL, LJU 184, fasc. 78, katalogi filozofskega študija.

12 Unger, *Systematische Darstellung*, str. 499.

13 Prim. Kidrič, *Ljubljanske srednje in višje šole*, str. 594.

14 Prav tam, 594; OSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, 1792–1848, III/2, škatla 354, sign. 8, ex 15, ex 1847.

10 Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 48.

po letu 1813 tudi na graškem liceju, sicer pa so lahko nadaljevali svoje "strokovno" šolanje le na ljubljanskem ali kakem drugem liceju. Čopova in Prešernova generacija je tako mogla v Ljubljani zaključiti le filozofski študij iz logike in fizike, tretji filozofski letnik, ki je bil že v tesni zvezi z značajem kandidatovega bodočega strokovnega študija pa tudi s splošno kandidatovo literarno izobrazbo, pa so morali opraviti v univerzitetnih centrih v tujini.

Poglavitne predmete filozofskega študija kakor filozofijo, matematiko in fiziko so poučevali v latinščini, ki je bila tudi izpitni jezik teh predmetov.

Cesar je zagotavljal, da pedagoška razglabljanja, ki utemeljujejo ta študijski načrt, izhajajo iz dosedanjih izkušenj. Omejitve na nekaj predmetov je bila uvedena zato, da bi se jih vsak "mladenič, ki zmore povezati potrebne duhovne napore s potrebno marljivostjo, naučil brez prevelikih težav". Vsaka

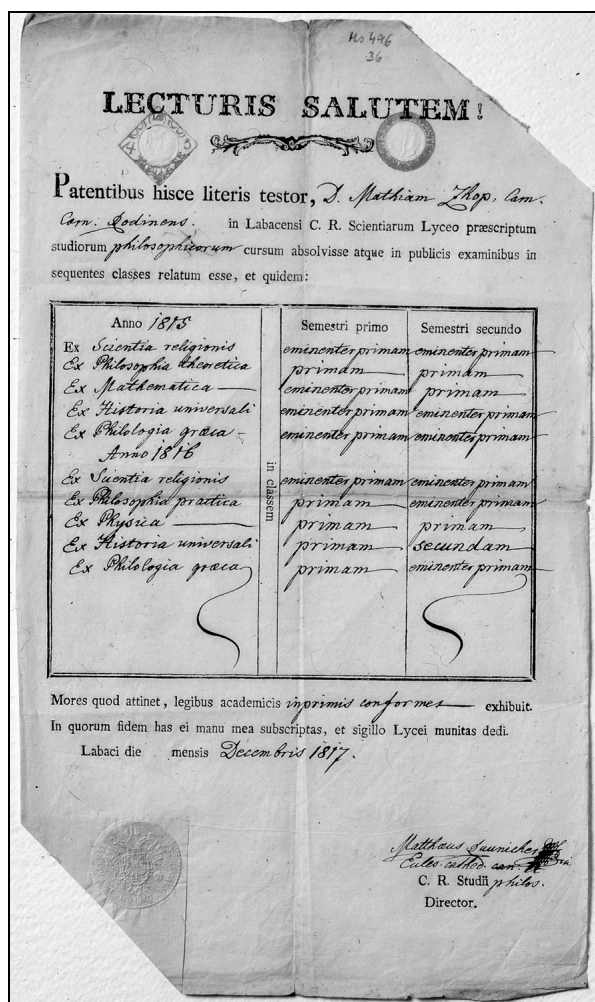
preobremenitev študentov naj bi bila vnaprej izključena. Pouk je bil omejen na štiri ure na dan. Vsak predmet naj bi predavali kolikor mogoče povezano, bistveni deli predmeta naj bi bili ločeni od manj pomembnih oziroma od samo za posebne namene uporabne snovi. Veljalo je temeljno načelo, da je bolje "obvladati dobro manj snovi, kakor obilico le na pol". Izbor relativno obveznih predmetov za bodočo poklicno usmeritev naj bi spodbudil motivacijo. Poseben uspeh so si obetali od predmetov, ki so jih študentje lahko izbirali povsem svobodno. Kajti le tisti, ki so si predmet "izbrali prosto in iz svoje nagnjenosti do njega", ga "bodo temeljiteje osvojili".¹⁵

Za utrjevanje znanja so bila dana natančna (izpitna) določila, ki so bila usmerjena v "neprestano" spraševanje: ob začetku vsake šolske ure so ponovili tisto, kar je bilo predavano v prejšnjih urah, enkrat ali dvakrat na mesec so na kolegialnih izpiti (spraševanju) obnavljali glavno materijo in ob zaključku predavanja so potekali večdnevni semestralni ali letni izpitni postopki, kjer so spraševali in obnavljali celotno v študijskem semestru ali študijskem letu obravnavano učno snov.

Nasprotovanje filozofskemu študijskemu načrtu iz leta 1805 pa je bilo vedno bolj intenzivno.¹⁶ Že leta 1809 so zato uvedli posebno raziskavo. Študijska dvorna komisija pa je šele v jeseni leta 1812 predložila svoje poročilo, ne da bi prišla do notnih stališč. Toda do revizije obstoječega študijskega načrta ni prišlo, cesar je s sklepom 8. junija 1813 potrdil obstoječi filozofski študijski načrt iz leta 1805, ni pa izključil možnosti nadaljnjih sprememb: "Razen tega bo študijska komisija posvečala filozofskemu študiju neprestano posebno pozornost, in če se ji bo zdelo potrebno izpeljati spremembe v sedanjem učnem načrtu, mi bo to takoj sporočila v posebnem predlogu".¹⁷

Obligatnemu študiju je bil znova določen večji pomen – saj ni smisel "oblikovati znanstvenike" – selekcija pri semestralnih izpiti pa je bila poostrena zaradi navala v posvetne akademske poklice.

Po nekaj letih je postala reforma filozofskega učnega načrta znova aktualna. Težave je povzročala predvsem praktična izvedba tretjega letnika. Mnoge filozofske in licejske filozofske učne ustanove, ki so bile namenjene predvsem za vzgojo bodočih duhovnikov, niso imele tretjega letnika. Študentom teh učnih ustanov je bilo dovoljeno prestopiti na višji teološki študij, ne da bi absolvirali tretji letnik. Tudi vstop na študij prava je bil mogoč po zaključenem dvoletnem filozofskem študiju. Pogajanja o novem študijskem načrtu so trajala polnih pet let. V primerjavi z Rottenhanovim osnutkom pomenijo ko-



Zaključno spričevalo ljubljanskega filozofskega študija s podpisom študijskega direktorja filozofskih študij Matjeva Ravnikarja in licejskim pečatom, izdano leta 1817 Matiju Čopu (Narodna in univerzitetna knjižnica).

¹⁵ Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens*, 2, str. 278; Melik, *Družba na Slovenskem v predmarčni dobi*, str. 519-520; Vodopivec, *Kulturno-dubovne razmere*, str. 9-17.

¹⁶ Meister, *Entwicklung und Reformen*, str. 37-39.

¹⁷ Prim. Rüdigger, *Die philosophischen Studien*, str. 1-36.

rak nazaj, saj predstavljajo v bistvu najnižjo točko v razvoju filozofskega študijskega načrtovanja. Kajti predlog novega učnega načrta filozofskih študij, ki ga je Študijska dvorna komisija predložila 12. junija 1824 in ga je cesar potrdil 28. septembra 1824 kot *Izboljšani učni načrt filozofskih študij (Verbesserte Lehrplan der philosophischen Studien)*, je z okrnjeno vsebino pouka določal izobrazbenemu nivoju filozofov dokaj ozke meje.¹⁸

Čas izobraževanja je bil na splošno omejen na dve leti; latinščina kot učni jezik, ki je večina študentov filozofije – v starosti od 16 do 20 let – tako ni razumela, pa je bila odpravljena in v načelu uvedena nemščina. Za gojenje latinščine je bil uveden nov obvezni predmet: latinska filologija (dve uri na teden), ki so jo seveda poučevali v latinščini. V prvem letniku so posredovali še verouk (2 uri na teden), teoretično filozofijo (5 ur na teden) in elementarno matematiko (7 ur na teden); v drugem letniku pa verouk (2 uri na teden), moralno filozofijo (3 ure na teden) in fiziko (8 ur na teden). Obisk predavanj iz naravoslovja (4 ure na teden) in splošne zgodovine (5 ur na teden) so v začetku zgolj priporočali, od leta 1826 pa so jih morali obvezno obiskovati študentje, ki so bivali v konviktih, prejemale štipendije ali bili oproščeni plačevanja šolnine.¹⁹

"Z ukinitvijo tretjega filozofskega letnika na univerzah so absolventi ljubljanskega licejskega filozofskega študija prihranili eno leto študija v tujini, če niso privatno študirali doma, ker so sedaj mogli direktno preiti na juridično ali medicinsko fakulteto".²⁰

Toda omejitve je doživel le obvezni študij (npr. znižano število tedenskih ur v primerjavi s predmetnikom iz leta 1805), kar se je seveda moralo negativno odraziti na izobrazbenem nivoju učnih moči sekundarnega področja šolstva, saj so prav predmeti tretjega filozofskega letnika izpopolnjevali izobrazbo gimnazijskih profesorjev, zlasti tistih, ki so poučevali v obeh humanitetnih razredih. Vse druge discipline so bile razglašene za proste učne predmete in jih je bilo mogoče izoblikovati v poklicne študije. Prav na področju teh "prostih predmetov" je v naslednjih desetletjih uspela osvoboditev od običajnega, okostenelega državnega varuštva; profesorji so lahko predavali po "lastnih zapiskih" in poučevali učne predmete kot "posebne znanstvene panoge". Edino tu je bilo mogoče napraviti korak od izobraževanja v znanostih, kakor se je glasila običajna učna naloga, do znanstvenega raziskovanja, zlasti na področju naravoslovja.²¹

Tako Vlado Schmidt posebej izpostavlja misel, "da filozofske študije niso imele jasne pozicije v šolskem sistemu". Na eni strani naj bi dajale splošnoizobraževalno osnovo za višje, fakultetne študije, "z izbirnimi predmeti glede na nadaljnji študij pa naj bi slušatelje še strokovno usposabljalne in jih hkrati z obveznimi in izbirnimi predmeti še neposredno pripravljale za delo v nekaterih poklicih".²²

Čeprav je načrt filozofskih študij iz leta 1824 v glavnem obveljal do leta 1848, se je diskusija o filozofskih študijih na novo odprla že leta 1826: stanje filozofskih študij je že takrat vzbujalo tolikšen odpor, da je kljub cenzuri prodrlo v avstrijski tisk in seglo celo do cesarja. Leta 1827 so zahtevali od vsakega filozofskega študijskega direktorja pisno mnenje, postavljena je bila posebna Študijska revizijska komisija za obravnavo poslanih stališč. Zanimivo je, da je Študijska dvorna komisija cesarju o tem poročala šele leta 1837. Ta pa je odločil, da je potrebno povezati izboljšanje filozofskih študijev z reformo gimnazijskih študijev. V ta namen je bila ponovno postavljena posebna delovna skupina, ki so jo sestavljali Andreas von Ettinghausen (profesor višje matematike na dunajski univerzi), Franz Exner (profesor filozofije na praški univerzi) in Franz Sraphin Cassian Hallaschka (direktor dunajskega filozofskega študija). Njena posvetovanja, ki so trajala od junija 1845 do avgusta 1846, so privedla do obilice predlogov. Leta 1846 je komisija predala dvorni pisarni *Osnutek ureditve filozofskega študija na domačih učnih ustanovah (Entwurf einer Einrichtung des philosophischen Studiums an den inländischen Lehranstalten)* in *Utemeljitev osnutka ureditve filozofskega študija na domačih učnih ustanovah (Begründung des Entwurfs einer Einrichtung des philosophischen Studiums an den inländischen Lehranstalten)*. Oba akta sta očitno obležala v predalih dvorne pisarne, njun pomen za razvoj avstrijskega predmarčnega terciarnega sektorja šolstva pa še ni ovrednoten.

Znameniti član te komisije Franz Exner je npr. razlikoval pri filozofskih učnih predmetih že "nižji in višji cikel". "Nižji cikel", ki naj bi zavzemal dotedaj obilgatne učne predmete filozofskega kurza, bi predstavljal neko vmesno pozicijo med gimnazijami in višjimi fakultetnimi študiji, "višji cikel", ki so ga sestavljali prosti, izbirni predmeti, pa naj bi skrbel "za globljo in obsežnejšo izobrazbo". Temeljna misel reforme iz leta 1848/49: priključitev filozofskih obilgatnih študijev gimnaziji kakor tudi osvoboditev filozofske fakultete njene pripravljalne vloge in njen vstop med enakovredne znanstvene (fakultetne) študije se je tu že nakazovala.²³

18 Načrt je objavljen v Unger, *Systematische Darstellung*, 2, str. 481–487; prim. Meister, *Entwicklung und Reformen*, str. 37–39; Rüdigger, *Die philosophischen Studien*, str. 37–41.

19 Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Studienplan, § 1), str. 482.

20 Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 283.

21 Prim. Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens*, 3, str. 278.

22 *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 284.

23 Meister, *Entwicklung und Reformen*, str. 58–68.

Oba navedena predloga za izboljšanje stanja filozofskega študija, ki sta odklanjala obubožanje njegove vsebine, zastarele učbenike, podcenjevanje zgodovine in prirodopisa, forsirano obravnavanje fizike brez ustrezne predhodne priprave, zanemarjanje klasične literature in grške filologije, nista nalletela na nikakršen odziv. Do reforme je prišlo šele v letu 1848.

Neobvezni (izbirni) učni predmeti

Študentje, ki so po novem študijskem načrtu iz leta 1824, ki je v glavnih obrisih obveljal do leta 1848, absolvirali dvoletni filozofski obligatni kurz, so se že lahko vpisali na višje fakultetne študije. Omenili smo že, da so za neobvezni predmet prvega letnika priporočali naravoslovje, za drugi letnik pa splošno zgodovino.

"V drugo skupino učnih predmetov filozofskega študijskega oddelka spadajo tiste znanstvene discipline, ki so sicer – v večjem ali manjšem obsegu – pomembne za splošno izobrazbo in tako tudi izobraževanja vredne in koristne za vse vrste študirajoče mladine, sicer pa nimajo takšnega značaja, da bi bilo spričevalo o njihovem znanju pogoj za vpis na višje fakultetne študije. Vse znanstvene discipline te skupine se v bodoče obravnavajo kot prosti učni predmeti, katerih predavanja uka željni slušatelji, ki stremijo za čim širšo izobrazbo, lahko poslušajo med dvoletnim učnim kurzom filozofskega študija, lahko pa tudi pozneje".²⁴

V to skupino učnih predmetov so spadali: splošna zgodovina, naravoslovje, pedagogika, avstrijska državna zgodovina, zgodovinske pomožne znanosti, klasična literatura, grška filologija, estetika, zgodovina filozofije, poljedelstvo in pouk modernih jezikov. Omenjeno je že bilo, da so te predmete morali po letu 1826 obvezno poslušati študentje, ki so bivali v konviktih ali prejemale štipendije, pogosto še eno leto po zaključku obveznega študija.

"V tretjo skupino učnih predmetov filozofskega študijskega oddelka spadajo v bodoče samo tisti učni predmeti, ki jih ni mogoče več obravnavati kot sestavni del splošne izobrazbe študirajoče mladine, ampak obstaja pri posameznih študentih do njih posebna naklonjenost, kakor npr. študij astronomije, oziroma se uporabljajo poleg treh višjih fakultetnih študij za določena poklicna opravila, npr. gradbeništvo. Učni predmeti, ki se uvrščajo v to skupino, predstavljajo – tako kakor trije fakultetni študiji – posebni poklicni študij za izbrane posameznike."²⁵

Prav neobvezni predmeti so odločali o kvaliteti vsebine študijskega programa posamezne filozofske

učne ustanove. Na splošno je veljalo, da je na licejih in manjših filozofskih učnih ustanovah obstajal le dvoletni filozofski obligatni kurz, na univerzah pa so prosti, neobvezni predmeti omogočali širši študij. Cesarsko določilo je sicer govorilo: "Kar se tiče neobligatnih študijev, jih je potrebno, če izkušnja pokaže, da niso potrebni, razpustiti ali združiti z drugimi predmeti." Vendar to ni preprečevalo nadaljnega razvoja te skupine predmetov.²⁶

Zavzemanje za razširitev obligatnega filozofskega študija in za neobvezne učne predmete je v Ljubljani evidentno. V tem se verjetno skrivajo stare ljubljanske težnje, da bi njeno terciarno šolstvo dobilo pravi univerzitetni karakter. Saj je znano, da sta leta 1816, ko je bilo vsaj na papirju razglašeno Kraljestvo Ilirija, začela Jožef Balant, profesor pastoralne teologije, in Matevž Ravnikar, direktor filozofskega študija, akcijo, da bi se ljubljanski licej razširil s tretjim letnikom filozofije in s študijem prava; s tem bi dobili absolventi ljubljanskega filozofskega študija možnost neposrednega vpisa na fakultete univerz, ljubljanski licej pa bi bil izenačen z Gradcem, kjer je bil tedaj tudi samo licej. Vsi ti predlogi so bili končno leta 1819 odklonjeni, v Ljubljani pa so ostali do leta 1848 že omenjeni trije študiji.²⁷

Med obligatnimi predmeti ljubljanske filozofije, ki niso bili vključeni v učni načrt obveznih predmetov, so v dvajsetih letih poučevali grško filologijo, v letih 1846 do 1849 pa zgodovino filozofije.²⁸

Do leta 1848 so na filozofskem študiju ljubljanskega liceja neobvezno predavali poleg obče zgodovine, ki je že leta 1807 postala obvezna, še prirodopis, ki je bil od leta 1824 dalje povezan s poukom kmetijstva. Oba predmeta je zaradi sorodne vsebine predaval isti profesor, nadalje botaniko, višjo matematiko s popularno astronomijo, pedagogiko, "slovensko filologijo" ("slovensko filologijo"), italijanščino z literaturo in francoščino.²⁹

Omenili smo že, da je bil pouk kmetijstva prvotno obvezen za teologe, z odlokom Študijske dvorne komisije leta 1816 in ponovno leta 1818 pa je bila obveznost ukinjena in je ostal med neobveznimi predmeti. V Ljubljani, kjer so kmetijstvo poučevali od leta 1816 dalje, je bil obisk skromen, večinoma so ga poslušali teologi pa tudi nekaj filozofov in nekaj privatistov tretjega filozofskega letnika, ki so morali obiskovati kak neobvezni predmet.³⁰

²⁶ Rüdegger; *Die philosophischen Studien*, str. 41.

²⁷ Polec, *Ljubljansko višje šolstvo*, str. 51–55; Zwitter, *Višje šolstvo na Slovenskem*, str. 43.

²⁸ NMS, sign. 9373: *Seznam predavanj (Verzeichniß der öffentlichen Vorlesungen / Ordnung der öffentlichen Vorlesungen, 1817–1848)*.

²⁹ ÖSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 360, sign. 8, ex 1816, ex 1822, ex 1845; Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 289–290.

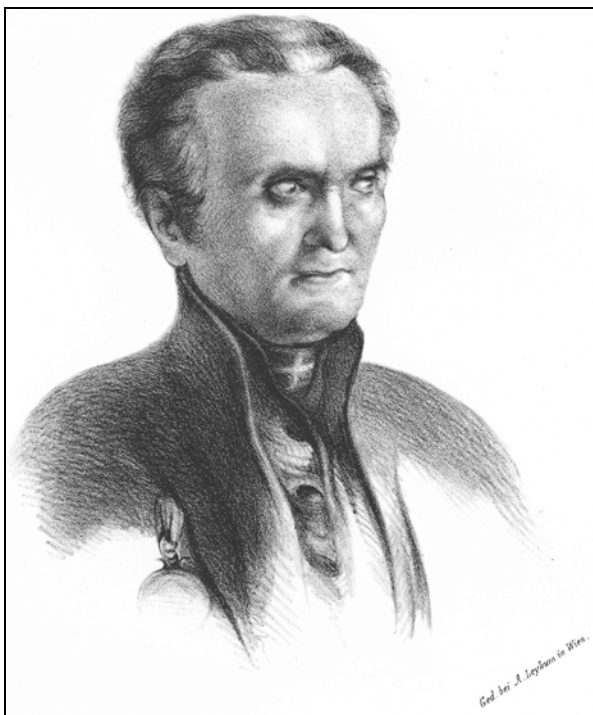
³⁰ Valenčič, *Ljubljanska učna stolica za kmetijstvo*, str. 91–98; Ciperle, *Ljubljanski predmoderni visokošolski študij biotehnike (kmetijstva)*, str. 7–11.

²⁴ Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Studienplan, § 1), str. 484–485.

²⁵ Meister, *Entwicklung und Reformen*, str. 490–495.

Botaniko so v Ljubljani predavali od leta 1818 na filozofskem študiju, nekaj časa v začetku štiridesetih let pa tudi na mediko-kirurškem študiju. Vlado Schmidt s tem v zvezi trdi, da je bila to ljubljanska posebnost: "Botanika je bila sicer vključena v študij medicincev, kirurgov, veterinarjev in farmacevtov, ne pa tudi med filozofske študije in je novi učni načrt teh študijev sploh ni omenjal, niti med predmeti tretje skupine, ki naj bi zadostili posebnim interesom slušateljev, a niso bili obvezni".³¹ Poslušali so ta predavanja, katerih praktične vaje so potekale v spomladanskih in poletnih mesecih tudi v botaničnem vrtu, teologi in filozofi pa tudi nekaj gimnazijcev. Botanični vrt, ki ga je leta 1810 ustanovil prof. Franc Hladnik, ravnatelj ljubljanske normalke, dvakratni gimnazijski prefekt in do leta 1835 predavatelj botanike na filozofskem študiju ljubljanskega liceja, je bil po letu 1814 vključen v sestav ljubljanskega liceja.³²

Licejski profesor elementarne matematike Leopold Schulz pa je v letih 1829 do 1835 poskušal celo z neobveznimi predavanji iz višje matematike s po-



Profesor Franz de Paula Hladnik je v letih 1818 do 1835 na filozofskem študiju ljubljanskega liceja predaval botaniko v okviru izrednih predavanj. (Narodni muzej Slovenije, Grafični kabinet)

³¹ Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 288; prim. ŌSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 360, sign. 8, 1835–1848.

³² Lazar, *150 let botaničnega vrta v Ljubljani*, str. 1–2; Petkovšek, *Začetki botanične vede pri Slovencih*, str. 19–20; prim. ŌSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 360, sign. 8, 1835–1848; ŽAL, LJU 184, fasc. 54.

pularno astronomijo, ki sta po načrtu filozofskih študijev iz leta 1824 spadala med univerzitetne neobvezne predmete.³³

Pedagoška predavanja je leta 1815 Matevž Ravnikar, tedanji začasni rektor ljubljanskega liceja in začasni direktor teoloških in filozofskih študij, uvrstil na teološko fakulteto, čeprav je bila pedagogika (*Erziehungskunde*) uvrščena z načrtom iz leta 1805 med izbirne filozofske predmete in je ljubljanski licej dobil z Dunaja navodilo, da spada pedagogika vsaj začasno k filozofskemu študiju. Vlado Schmidt to Ravnikarjevo odločitev utemeljuje z željo po uvedbi tretjega filozofskega letnika v Ljubljani, saj naj bi bila "zahteva, uvrstiti pedagogiko na ljubljanskem liceju med filozofske študije, pravzaprav istovetna z navodilom, ustanoviti tu tretji filozofski letnik. "Če pa ta za Ljubljano ni predviden," je presenetljivo zaključil, "potem pedagogika sploh ne spada k filozofskim študijem, temveč na teologijo." Žadevo je razjasnila centralna organizacijska dvorna komisija, ki je obvestila Ljubljano, da spada pedagogika k filozofskim študijem, čeprav je obvezna za teologe v drugem letniku. Odslej je razpisoval termine za konkurzne izpite iz pedagogike direktor filozofskega študija, ki je o izpitih tudi poročal. Pedagoška predavanja so morali poleg teologov obiskovati še vzgojitelji, ki odslej niso smeli prevzeti vzgojiteljske službe, če niso poslušali pedagoških predavanj, pa tudi kandidati za (javne) profesorske službe na gimnazijah in filozofskih študijih, slušatelji, ki so bivali v konviktih, in štipendisti. Po letu 1815 se je tako osnovnošolska pedagogika (metodika) in katehetika poučevala v Ljubljani na teološkem študiju, visokošolska pedagogika (z didaktiko) pa na filozofskem študiju.³⁴

Kar zadeva pouk živih jezikov, se je poleg že omenjenega "slovanskega deželne jezika" ("slovanska filologija", "slovenska filologija"), to je stolice za slovenski jezik, katere nastanek podrobno opisujejo Maks Pleteršnik,³⁵ na osnovi dunajskih uradnih listin pa predvsem France Kidrič³⁶ in Ivan Grafenauer,³⁷ poučevala še italijanščina z literaturo in ob koncu štiridesetih let tudi francoščina.

Nesporno pa je dejstvo, da je prav uvedba pouka modernih jezikov na avstrijskih univerzah pripeljala do uvedbe stolice za pouk slovenščine na ljubljanskem liceju. Na avstrijske univerze je pouk modernih jezikov prinesla druga terezijanska reforma filozofske fakultete iz leta 1774.³⁸ Na dunajski uni-

³³ ARS, AS 14, fasc. 56 ad 96, 1837, 1846; Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 288.

³⁴ Schmidt, *Pedagogika kot učni*; isti, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 288.

³⁵ Pleteršnik, *Slovenščina na ljubljanskem liceju*, str. 2–5.

³⁶ Kidrič, *Ustanovitev slovenske stolice*, str. 208–282.

³⁷ Grafenauer, *Stolica za slovenski jezik*, str. 272–282.

³⁸ Meister, *Das Werden der philosophischen Fakultät Wien*, str. 367.

verzi so bili nastavljeni učitelji za italijanščino, francoščino in španščino, nekoliko kasneje pa tudi za češčino. Kljub drugačnim prizadevanjem je ostalo pri pouku jezika, le v nekaterih primerih so podajali tudi pregled literature. Obstajajo sicer skromni začetki znanstvene obravnave modernih jezikov, zlasti na področju slavistike, toda tako kot v številnih drugih primerih jih je mogoče najti le izven univerz in licejev. V zvezi s poukom modernih jezikov so neprestano poudarjali, da ima povsem praktični značaj. Tako so pri pogajanjih o študijskem načrtu filozofskega študija iz leta 1824 obravnavali tudi pouk modernih jezikov. Ugotovili so, da "na skoraj vseh javnih filozofskih učnih ustanovah pomembni – plačani – učitelji poučujejo tiste moderne jezike, ki so pomembni za posamezno provinco pa tudi za državno upravo".³⁹

Določila za ta pouk "se bližajo sklepu", da bi bil "potem tudi ta del javnega pouka izvzet iz samovolje posameznih učiteljev in bi dobil smiselno, trajno obliko". Podrobna določila so bila sprejeta zlasti za pouk italijanščine.⁴⁰ Omenimo še, da je tudi znani osnutek učnega načrta filozofskega študija iz leta 1846 izpostavil povsem praktične cilje pouka modernih jezikov.⁴¹

Praktična usmerjenost pouka modernih jezikov brez literature ali historične slovnice, omejena torej le na lektorat, je evidentna tudi v Ljubljani, čeprav so tu pouk italijanščine v dvajsetih in tridesetih letih imenovali "italijanski jezik in literatura". Avstrijska vlada je italijanščino priporočala študentom, ki so nameravali v državno službo, pa tudi že nameščeni uradnikom.⁴²

Le pri "stolici slovenskega jezika" je Franc Metelko uspel pod sprva uzurpiranim nazivom "slovenska filologija", kasneje "slovenska filologija", uveljaviti – sprva na osnovi Kopitarjeve, od leta 1826 pa svoje slovnice – mnogo več kakor običajno posredovanje praktičnega znanja jezika, ki ga je velika večina učencev v Ljubljani že poznala.

V zvezi z ustanovitvijo stolice za slovenski jezik povzemamo po Kidriču⁴³ uveljavljeno mnenje, da je "pobudo novi akciji za ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani ... dal Valentin Vodnik, ki je v svoji prošnji za stolico občje zgodovine na ljubljanskem liceju dne 29. julija 1814 izjavil, "da bi se mogel, če bi zaželeno mesto dobil, brez škode za zgodovinski pouk na liceju lotiti tudi poučevanja slovenskega jezika...". Vodnikovi izjavi je nato sledila spomenica ljubljanskih študijskih direktorjev (teologije, medicine-kirurgije, gimnazije in normalke) in licejskega

rektorja z dne 10. septembra 1815 za ustanovitev stolice slovenskega jezika. Poglavitna opora prošnji za ustanovitev stolice za slovenski jezik na filozofskem študiju ljubljanskega liceja je bila seveda pastoralna teologija, ki so jo v četrtem letniku teološkega študija predavali v slovenskem jeziku. "Za uspešno udeležbo pri teh predavanjih in vajah je bilo treba bogoslovce usposobiti s primernim poukom slovenskega jezika".⁴⁴ Na Dunaju so "reševali akt precej hitro in z veliko naklonjenostjo".⁴⁵ Cesar je z odločbo dne 18. decembra 1815 ustanovitev stolice za slovenski jezik dovolil, in sicer ne le s tremi, ampak s štirimi predavanji na teden".⁴⁶ Osrednja organizacijska dvorna komisija pa je za 7. maj 1816 odredila razpis konkurznega izpita na Dunaju, v Ljubljani, v Gradcu in v Celovcu. Odziv na razpis je bil le na Dunaju, kjer se je prijavil 26-letni duhovnik iz Gorice Mihael Jellinzig (Jelinčič), in v Ljubljani, kjer so se prijavili trije kandidati: absolvirani bogoslovec Šimen Prigel, 27-letni stolniški katehet Franc Metelko in upokojeni gimnazijski profesor in pesnik Valentin Vodnik. Vprašanje Metelkove nastavitve ostaja ob Vodnikovih nespornih referencah in s tem povezanim dozdevnim triumfom janzenistov – ob razpoložljivih virih – tudi v naši predstavitvi odprto.⁴⁷ Nesporno pa ostaja dejstvo, da se je Metelko v slabem desetletju usposobil za odličnega slovenskega slovnika, ki je s svojim učbenikom *Učna zgradba slovenskega jezika v Kraljevini Iliriji in v sosednjih provincab (Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen)* sestavil "najboljšo izmed vseh starejših slovenskih slovnice", da pa kot mlad profesor z didaktično-pedagoškega vidika ni najboljše vplival na svoje učence in zaradi tega celo postavil pod vprašaj obstoj stolice.⁴⁸

Posebnost ljubljanskega filozofskega študija je brez dvoma tudi mehanična (obrtno-industrijska) šola. "Ker je po avstrijski zasedbi ostala na nekdanjem ozemlju Ilirskih provinc v veljavi ukinitve cehovskih pravic, ki je sprostila dotok v obrtne poklice, je bilo tem bolj potrebno s strokovnim šolanjem večati usposobljenost poklicnega naraščaja in izboljšati tako kvaliteto obrtnih storitev".⁴⁹ Spomladi leta 1814 je gubernij s sodelovanjem licejskega rektorata znova sprožil obnovo ljubljanske mehanične šole, ki je zamrla leta 1784. Že v februarju naslednjega leta je šola pričela z nedeljskim neobveznim poukom začetnih pojmov geometrije, mehanike ter drugih fizikalnih in kemičnih pojavov.

³⁹ Rüdegger, *Die philosophischen Studien*, str. 176.

⁴⁰ Prav tam, str. 176–177.

⁴¹ Prav tam, str. 177.

⁴² ÖSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 360, sign. 8, 1814–1844.

⁴³ Kidrič, *Ustanovitev slovenske stolice*, str. 210–211, 214, 300–306.

⁴⁴ Grafenauer, *Stolica za slovenski jezik*, str. 275.

⁴⁵ Kidrič, *Ustanovitev slovenske stolice*, str. 211.

⁴⁶ Prav tam, str. 214.

⁴⁷ Kidrič, *Ustanovitev slovenske stolice*, str. 307; prim. ÖSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 355, sign. 8, ex 1816, škatla 355, sign. 8, ex 1818.

⁴⁸ Grafenauer, *Stolica za slovenski jezik*, str. 277.

⁴⁹ Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 240.

Poučeval je licejski profesor Janez Kersnik, ki je opogumil filozofsko študijsko direkcijo, da je preko gubernija predlagala Študijski dvorni komisiji, naj mehanično šolo potrdi kot obrtno-industrijsko šolo. Prošnji je bilo januarja 1818 ugodeno in Janez Kersnik je sedaj kot stalno nameščena oseba pod nadzorstvom filozofske študijske direkcije poučeval po dve uri v nedeljskem tečaju v fizikalni predavalnici liceja aritmetiko, geometrijo, mehaniko in kemijo. Čeprav je bil pouk neobvezen, je imela šola ves čas dober obisk, obiskovali so jo vajenci, ki so se morali medtem večinoma še naučiti branja in pisanja v "nedeljskih šolah", pomočniki in učiteljski kandidati.⁵⁰

Najpomembnejši predmet strokovnega šolanja je bilo risanje (umetnost risanja). V Ljubljani so na filozofskem študiju liceja takoj po avstrijski reokupaciji ustanovili še risarsko šolo, kjer so v posebnem kurzu ob torkih in četrtek popoldne poučevali licejske in gimnazijske učence, torej v času, ko so bili prosti (*recreatio*), ob nedeljah in praznikih pa obrtniški naraščaj. V nekaterih šolskih letih je bilo v risarskih kurzih na liceju več gimnazijcev in licealcev kot pa obrtniških vajencev (pomočnikov). Pri podelitvi mojstrskih pravic so imeli namreč prednost tisti pomočniki, ki so obiskovali risarski pouk, po sklepu ljubljanskega gubernija iz leta 1814 pa je bil "za praktikanta na gradbeno direkcijo sprejet samo tisti absolvent filozofskih študij, ki zna tudi risati". Izvežbanost v risanju pa je koristila tudi tistim dijakom in slušateljem filozofskega študija, ki so se odločili za razne tehniške stroke ali za študij na politehniškem inštitutu na Dunaju. Risanje so poučevali večinoma na normalni nameščeni risarski mojstri.⁵¹

Povprečna starost učencev na obrtno-industrijski šoli je bila okoli 20 let. Sezname predavanj ljubljanskega liceja kažejo, da je Janez Kersnik predaval v nedeljskih dopoldanskih urah v slovenščini, v popoldanskih pa v nemščini.

Pouk rokodelskih učencev na obrtni šoli in na risarskih kurzih ljubljanskega liceja je bil ob nedeljah in praznikih obremenjen "s službo božjo in z obvezno nedeljsko ponavljalno šolo". Oblasti so sicer ves čas ponavljale koristnost strokovne izobrazbe, obeh zavratalnih elementov licejskega nedeljskega strokovnega šolstva pa niso bile pripravljene odpraviti.⁵²

Potek študija

Po uvedbi učnega načrta filozofskega študija iz

leta 1824 vzorčno navajamo seznam predavanj ljubljanskega filozofskega študija za leto 1825 in za leto 1846.⁵³

Leto 1825

I. letnik

a) verouk v nemščini v ponedeljek in petek od 3. do 4. ure popoldne,

b) teoretična filozofija v nemščini v obeh semestrih razen četrtek vsako dopoldne od 9. do 10. ure,

c) čista elementarna matematika v nemščini v ponedeljek, torek, sredo, petek in soboto dopoldne od 8. do 9. ure; v torek in soboto popoldne od 3. do 4. ure,

d) latinska filologija v latinščini v sredo od 3. do 4. ure in v petek od 4. do 5. ure popoldne,

f) naravoslovje v nemščini v ponedeljek, torek, sredo in soboto od 4. do 5. ure popoldne.

II. letnik

a) verouk v nemščini v torek in soboto od 8. do 9. ure dopoldne,

b) praktična filozofija v nemščini v ponedeljek, sredo in petek od 8. do 9. ure dopoldne,

c) fizika in uporabna matematika v nemščini v ponedeljek, torek, sredo, petek in soboto od 9. do 10. ure dopoldne in v ponedeljek, sredo in petek od 3. do 4. ure popoldne,

d) latinska filologija v latinščini v torek in soboto od 3. do 4. ure popoldne,

e) splošna zgodovina v nemščini vsak dan razen četrtek od 4. do 5. ure popoldne.

Izredna (izbirna) predavanja

a) racionalno poljedelstvo v nemščini v ponedeljek, torek, sredo, petek in soboto od 11. do 12. ure dopoldne,

b) pedagogika (obvezni predmet za študente drugega letnika teologije in štipendiste filozofskega študija) v obeh semestrih v nemščini v torek in petek od 10. do 11. ure dopoldne,

c) slovanska filologija (obvezni predmet za študente teologije drugega letnika) v obeh semestrih v ponedeljek, sredo, petek in soboto od 2. do 3. ure popoldne,

d) italijanščina z literaturo v nemščini v ponedeljek, torek, sredo in petek od 10. do 11. ure dopoldne,

e) botanika v zimskem semestru od 2. do 3. ure, v poletnem semestru od 5. do 7. ure popoldne,

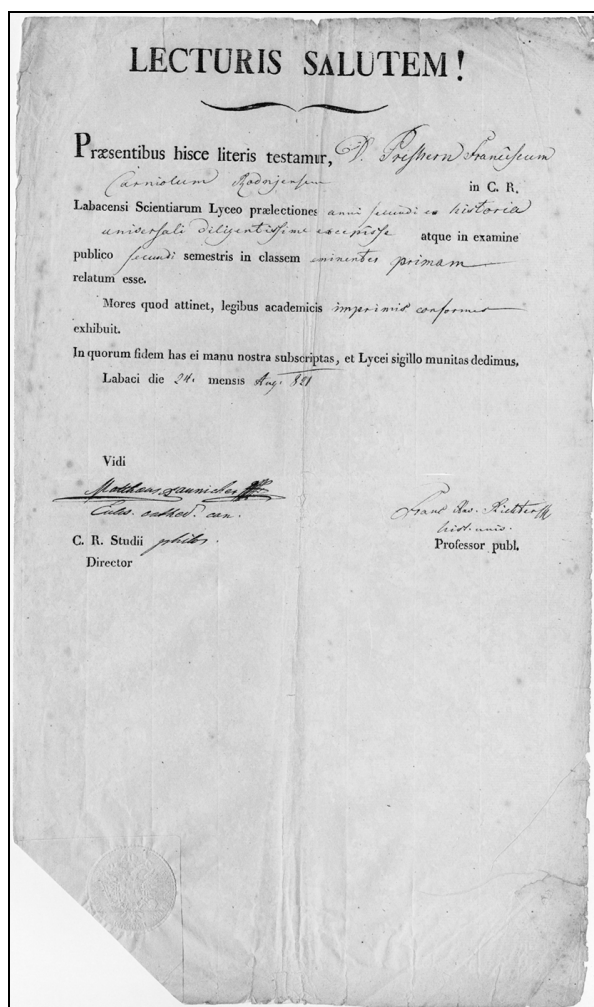
f) risanje za licejske in gimnazijske učence v obeh semestrih v torek in četrtek od 2. do 4. ure popoldne,

⁵⁰ Grafenauer, *Stolica za slovenski jezik*, str. 240–244; prim. ÖSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 355, sign. 8., ex 1836, ex 1842.

⁵¹ Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike*, 2, str. 242.

⁵² Serše, *Strokovno šolstvo*, str. 26–28; prim. ÖSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 355, sign. 8, ex 1823, ex 1845.

⁵³ NMS, sign. 9373: *Seznam predavanj (Verzeichniß der öffentlichen Vorlesungen / Ordnung der öffentlichen Vorlesungen)*.



Izpitno spričevalo iz splošne zgodovine na filozofskem študiju ljubljanskega liceja, ki je bilo Francetuz Prešernu, študentu drugega letnika, izdano leta 1821. (Narodni muzej Slovenije, Knjižnica)

g) obrtno-industrijska šola za umetnike in obrtnike skozi vse leto ob nedeljah in praznikih v slovenščini od 8. do 9. ure dopoldne in v nemščini od 2. do 3. ure popoldne,

h) umetnost risanja za umetnike in obrtnike vse nedelje in praznike od 10. do 12. ure dopoldne.

Leto 1846

I. letnik

a) verouk v nemščini v torek in soboto od 8. do 9. ure dopoldne,

b) moralna filozofija v nemščini v sredo od 8. do 9. ure dopoldne in v torek in soboto od 3. do 4. ure popoldne,

c) fizika in uporabna matematika v nemščini vsako dopoldne od 9. do 10. ure ter v sredo in v petek od 3. do 4. ure popoldne,

d) latinska filologija v latinščini v ponedeljek in petek od 8. do 9. ure dopoldne,

e) splošna zgodovina v nemščini vsako popoldne od 4. do 5. ure.

II. letnik

a) verouk v nemščini v torek in soboto od 8. do 9. ure dopoldne,

b) moralna filozofija v nemščini v sredo od 8. do 9. ure dopoldne, v torek in soboto od 3. do 4. ure popoldne,

c) fizika in uporabna matematika v nemščini vsak dan od 9. do 10. ure dopoldne, v sredo in petek pa od 3. do 4. ure popoldne,

d) latinska filologija v latinščini v ponedeljek in petek od 8. do 9. ure dopoldne,

f) splošna zgodovina v nemščini vsak dan od 4. do 5. ure popoldne.

Neobvezni (izbirni) študiji

a) racionalno poljedelstvo vsako dopoldne od 11. do 12. ure,

b) pedagogika (obvezni študij za slušatelje drugega letnika teologije) v nemščini v torek in soboto dopoldne od 7. do 8. ure,

c) zgodovina filozofije v sredo in soboto dopoldne od 10. do 11. ure,

d) slovenska filologija v nemščini v ponedeljek, sredo, petek in soboto popoldne od 2. do 3. ure, za študente teologije drugega letnika obvezni študij,

e) italijanščina v nemščini v prvem letniku v ponedeljek, sredo in soboto, v drugem letniku v torek in petek dopoldne od 10. do 11. ure,

f) francoščina v ponedeljek, sredo in petek dopoldne od 7. do 8. ure,

g) botanika v torek in četrtek popoldne od 2. do 3. ure in v sredo popoldne od 1. do 2. ure; od maja od 6. do 8. ure zvečer praktične vaje v botaničnem vrtu,

h) umetnost risanja za licejske in gimnazijske učence v torek in četrtek popoldne, za umetnike in obrtnike v obeh semestrih pa vse nedelje in praznike dopoldne od 8. do 10. ure,

i) obrtno-industrijska šola za umetnike in obrtnike vse nedelje in praznike v slovenščini dopoldne od 10. do 12. ure, v nemščini popoldne od 2. do 3. ure v fizikalni predavalnici.

Študijski predmeti in učbeniki

Študij filozofije na avstrijskih univerzah in licejskih študijih je bil v prvi polovici 19. stoletja močno omejen. Intenzivno ukvarjanje s tem predmetom so imeli za nevarno. Predvsem bojazen, da bi novi filozofski pogledi in sistemi mogli voditi v nezadovoljstvo in v "uporniške misli" in da bi omogočali njihovo širjenje, je povsem preprečila, da bi novi filozofski pogledi, nova znanstvena spoznanja

prišla med slušatelje filozofskega obligatnega kurza.⁵⁴

Kar se je poučevalo v okviru filozofije na avstrijskih univerzah in licejih, je bilo komaj kaj več kakor filozofska propedeutika. Seveda je treba imeti pri takem pouku filozofskega obligatnega kurza pred očmi tudi dejstvo, da je ta odgovarjal tudi starosti slušateljev. Znanstvena obravnava te discipline, obravnava novih filozofskih mnenj in sistemov je v celoti izpadla.⁵⁵

Da je "pravi filozof tudi dober podložnik in dober kristjan", se je pričakovalo od vsakega avstrijskega profesorja filozofije. Študijska revizijska komisija se je s tem študijskim predmetom ukvarjala zelo intenzivno. V skladu s razdelitvijo filozofskega študija v pripravljalni in višji kurz naj bi obravnavali tudi študijski predmet filozofijo na dva različna načina. Pouk filozofije naj bi izpolnjeval dva cilja: prvič, omogočil učencem vpogled v temeljne vidike in spoznanja, in drugič, širil njihove duhovne zmožnosti. Pojmi in elementi filozofije so vsebovali učno snov o naravi človeka (fizikalnih pogojih, njihovo kultiviranje, spoznavnih in čutnih sposobnostih, družbene razmere in obveznosti). Drugi smoter rednega akademskega pouka filozofije pa je bilo "formalno izoblikovanje mladih duhovnih moči, njihovih sposobnosti za pravilno, urejeno, povezano in ostro razmišljanje; omogočanje hitrega razlikovanja posameznih idej ter izpopolnitev občutljivosti razumevanja".⁵⁶

Študijski načrt iz leta 1805 je določil za prvi obligatni letnik predavanja iz teoretične filozofije, za drugi letnik pa iz praktične filozofije. Zgodovina filozofije je bila prosti, neobvezni predmet.

Predavanja iz filozofije naj bi obravnavala "najbolj nujne in najvažnejše" dele te discipline, ki se je v veliki meri že razrasla v znanstveno panogo. Kjer je bilo potrebno, so navajali tudi vire, "iz katerih bi se mogel vsak učenec še bolje poučiti". Učenci naj bi izoblikovali "popolnost v pravilnem razmišljanju in sklepanju", s "pogostimi vajami iz disputacij" pa naj bi bili "praktično uvedeni v resnično logično pravilno razmišljanje".⁵⁷

Učni načrt iz leta 1824 na področju predavanj filozofije ni ničesar spremenil, pač pa vsebuje podrobna navodila o vsebini predavanj. "Predavanja filozofije naj bi se začela poleg kratkega enciklopedičnega uvoda s sumarnim pregledom empirične psihologije, kamor je potrebno vključiti samo tisto, kar je neizogibno za pojasnilo in razlago učnega sistema filozofije. Pouk v tem učnem sistemu bo omejen na logiko, metafiziko in etiko ali moralno

filozofijo. Vzpostaviti temeljno filozofijo kot posebni del filozofskega učnega sistema je izrecno prepovedano. Pri poučevanju metafizike je v celoti treba zanemariti teorijo oznanjenja, to je nauk o možnostih, nujnostih in spoznavnih možnostih božjega oznanjenja, ker vse te nauke obravnava že profesor verouka. Moralna filozofija naj se ne omejuje samo na kreposti, ampak naj poda popolni nauk o etičnih vidikih; tako kakor profesor naravnega prava na pravno-političnem študiju najprej iz pravnega vidika obravnava vsa pravna določila in iz njih izvirajoče pravne obveznosti."⁵⁸

Kakor smo že navedli, je bila leta 1824 znova uvedena nemščina za pouk filozofije, fizike in matematike. Ob tem so se pojavljala različna mnenja: "Predlog, da bi filozofijo poučevali v nemščini, ni smiseln, je pa nevaren in korak nazaj. Nesmiseln zato, ker pogosto večina učencev nemščine ne razume, ker nima noben nacionalni jezik razvite tako določene in razumljive terminologije in ker je znanje filozofije odvisno od višjih strokovnih študij, zlasti teologije. Nevaren korak nazaj pa zato, ker bo odprta pot zmotam, sumljivim naukom in revolucionarnim temeljem, ki jih tuje nemške šole v svojih spisih in učnih berilih bolj ali manj razvijajo in bodo lahko prišle v učno snov učencev filozofije."⁵⁹

Študijska dvorna komisija je ta in druge podobne predloge zavrnila z izgovorom, da se je s to temo že večkrat ukvarjala, in izrecno izjavila, da "za potrditev predloženih pomislekov (pripomb) ni nobenega daljnosežnega razloga, da bi predavanja filozofije v nemščini odpravili."⁶⁰ Za pouk filozofije je bil predpisan učbenik *Josephs Calasanzs Likawetzsa Elementa philosophie*, 4, Gradec 1818/20.

Že pred letom 1848 so bile pomanjkljivosti pouka filozofije v celoti poznane. Zelo intenzivno se je s problemom filozofskega učnega predmeta ukvarjal posebni komite, ki je bil izrecno postavljen za reformo tega študija. V dokaj blagi obliki je prišel do izraza tudi tradicionalni način pouka filozofije: "Filozofija potrebuje v naših učnih ustanovah bolj kot katerikoli drugi predmet večjo pozornost. Na Nemškem ima že več kot stoletje pomembno vlogo; ima velik vpliv na različne načine življenja, predvsem pa ni mogoče brati nobenega nemškega dela katekole panoge, ne da bi v njem našli poglede ali vsaj terminologijo sodobne filozofije. Interes filozofije se je tesno povezal z interesom človeka, države, njen vpliv je včasih dober, včasih slab, vedno pa je prisoten. Filozofija pa je nedvomno tudi najtežja znanost, kar izhaja že iz tega, da so njeni rezultati – kljub več kot dvatisočletnemu obstoju – še vedno manj zanesljivi kakor rezultati kake druge panoge".⁶¹

⁵⁴ Rüdigger, *Die philosophischen Studien*, str. 78.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Hammer, *Von den ordentlichen akademischen Unterricht in der Philosophie*, str. 207–232.

⁵⁷ Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Studienplan, § 2), str. 501.

⁵⁸ Prav tam, str. 482.

⁵⁹ Rüdigger, *Die philosophischen Studien*, str. 86.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Prav tam, str. 95–98.

Grško literaturo (kasneje grško filologijo) so v Ljubljani – kakor smo že videli – poučevali kot obligatni učni predmet od leta 1806 dalje, medtem ko je postala tu latinska filologija obligatni učni predmet po uvedbi učnega načrta iz leta 1824. Učni načrt iz leta 1805 je pač predvideval "višji praktični študij latinskih klasikov za oblikovanje okusa" v tretjem letniku, ki ga pa Ljubljana, kakor znano, ni poznala. V tem času so v Ljubljani znanje latinščine krepili in širili z latinskim poukom filozofije, fizike in matematike.

Po letu 1824 je postala latinska filologija obvezni predmet obeh filozofskih letnikov. Glavni namen tega pouka, ki je potekal v latinščini, je bil "omogočiti učencem, da ohranijo in utrdijo iz gimnazije prineseno dobro znanje latinščine, kakor tudi, da bi se v govorjenju v latinščini čim bolj usposobili."⁶²

Za pouk grške filologije je bila predpisana posebna krestomatija, latinsko filologijo pa so poučevali po *Chrestomathia latina in usum auditorum Philosophiae primi et secundi anni*, ki je izšla na Dunaju leta 1827.

Zgodovina je postala univerzitetna disciplina razmeroma pozno, dejansko šele z drugo reformo filozofskega študija v času Marije Terezije (1774), ki je prinesla tudi na ljubljanske višje študije v drugi polovici 18. stoletja pouk splošne zgodovine. Filozofski študijski načrt iz leta 1805 je za vse slušatelje prvega in drugega letnika določil obvezni študij splošne zgodovine, ki se je na ljubljanskem filozofskem študiju začela poučevati leta 1807. Učni predmet splošne zgodovine je imel predvsem splošnoizobraževalni karakter: "Vsakemu človeku, ki ima željo po znanstveni izobrazbi, je nujno poznavanje različnih razmer, v katerih so se ljudje od nekdaj nahajali, vzrokov, ki so do njih pripeljali, in končno razmer, v katerih se nahajamo danes."⁶³ V dvajsetih letih so v Ljubljani poučevali zgodovino po učbeniku *Martina Johanna Wikoscha, Oris splošne zgodovine (Grundriss der Universalgeschichte)*, ki je izšel v treh delih na Dunaju leta 1812. Z učnim načrtom filozofskega študija iz leta 1824 splošna zgodovina ni bila več obligatni predmet, pa vendarle se na ljubljanski filozofiji tudi nadalje – še vse do leta 1848 – pojavlja med obveznimi. Poučevali so po učbeniku *Jakoba Branda, Obča svetovna zgodovina (Allgemeine Weltgeschichte)*, ki je izšel na Dunaju leta 1825.

Tudi za pouk splošne zgodovine je študijski načrt iz leta 1824 vseboval navodila za predavanja: "Pri učnem predmetu splošne zgodovine je treba paziti na veljavne predpise, ki določajo, da je predavanja iz tega predmeta potrebno pripeljati do najnovejših časov in ne prekiniti pri zgodovini izpred nekaj stoletij. Zato se naj ne zadržuje predolgo pri

zgodovini starejših držav, ampak se naj zaradi splošne zgodovinske povezanosti podaja le kratek oris teh časov, da bo tako večji del časa posvečen zgodovini srednjega veka in novejšega časa." Pri novejši zgodovini je bilo potrebno predstaviti "glavne dogodke, ki so pomembni za avstrijskega državljana, v tesni povezanosti z zgodovinskim razvojem celotne domovine."⁶⁴

"Pri predavanju avstrijske državne zgodovine se naj ne zanemarjajo genealogija avstrijske vladarske hiše, glavne vsebine najpomembnejših državnih aktov, v posameznih provincinah pa naj se posebej poudarja njihova zgodovina."⁶⁵

Tako kot pri večini predmetov filozofskega študija so tudi predavanja iz zgodovine posredovala popolnoma napačno sliko dejanskega stanja znanstvenega raziskovanja v Avstriji. To pač tudi na tem področju ni bila naloga univerz in licejev. Zlasti zgodovinski pouk naj ne bi bil toliko usmerjen v posredovanje znanja, ampak je imel predvsem vzgojne naloge.

Matematika in fizika sta bili v filozofskem obligatnem kurzu razmeroma dobro zastopani. Tudi po načrtih Študijske revizijske komisije naj bi bil študij matematike in fizike v okviru obligatnega kurza intenziven, vendar manj, kot mu je pripadalo v predmetniku študijskih načrtov iz let 1805 in 1824.

Po študijskem načrtu iz leta 1805 so v prvem obligatnem letniku poučevali "čisto in uporabno matematiko", v drugem letniku pa brali "fiziko s poizkusi".⁶⁶ V Ljubljani je na osnovi tega študijskega načrta bila v prvem letniku učna stolica čiste matematike, v drugem letniku pa učna stolica za fiziko in uporabno matematiko. Pred uvedbo tega študijskega načrta pa so brali v prvem letniku "elementarno matematiko", v drugem pa "uporabno matematiko" in "fiziko s poizkusi". Ta razdelitev matematično-fizikalnega področja je bila v Avstriji znova uvedena leta 1810, v Ljubljani pa leta 1815. Študijski načrt iz leta 1824 je "čisto matematiko" v prvem letniku imenoval "čista elementarna matematika", v drugem letniku pa "fizika v povezavi z uporabno matematiko in pomembnimi poizkusi", v Ljubljani "fizika z uporabno matematiko". Do študijskega leta 1823/24 so matematiko in fiziko poučevali kot obligatni kurz v latinščini. Predavanja iz matematike so se morala navezovati na matematični gimnazijski pouk: "... če je primanjkovalo potrebnih osnovnih znanj, si je moral (učenec, opomba J. C.) sam pripisati, če mu ni bil dovoljen vstop na filozofijo." Učno snov, ki so jo morali podajati z matematično natančnostjo, je bila za eno leto precej obsežna: "posebna in splošna aritmetika, geometrija, trigonometrija in deli kroga".⁶⁷

⁶⁴ Prav tam, str. 485.

⁶⁵ Prav tam, str. 486.

⁶⁶ Rüdigger, *Die philosophischen Studien*, str. 546.

⁶⁷ Prav tam; prim. tudi NMS, *Instanz Schematismus*, 1806–1808 (sign. 1855).

⁶² Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Studienplan, § 2), str. 483.

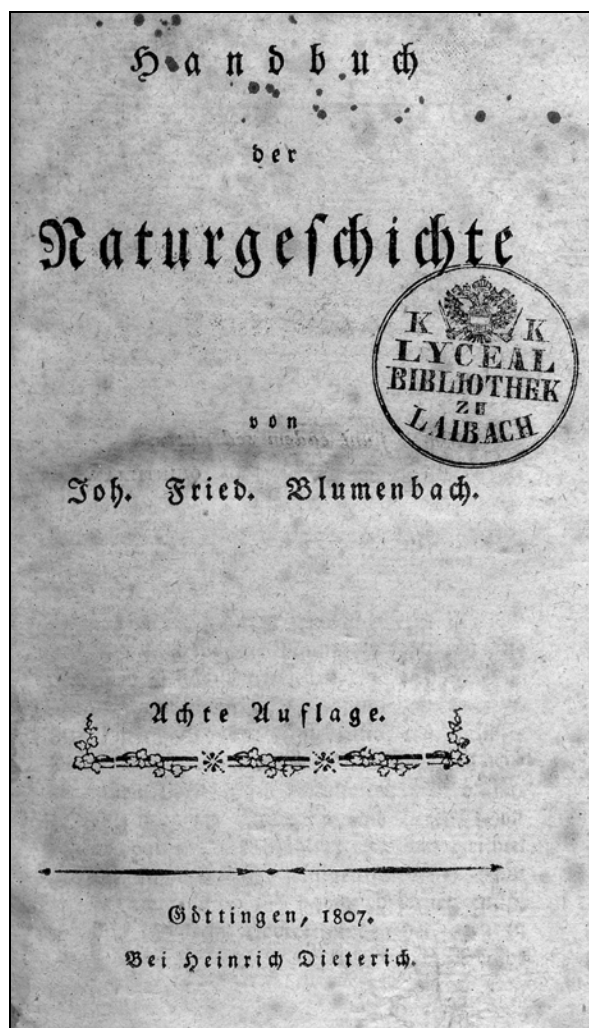
⁶³ Rüdigger, *Die philosophischen Studien*, str. 503.

Predavanja iz fizike se v ničemer niso ozirala na snov, ki so se je učenci naučili v gimnaziji, "ker so posamezne elemente poučevali brez strogih dokazov na osnovi lahko razumljivih, popularnih predstav". V učnem načrtu iz leta 1824 je bil obseg tega učnega predmeta natančno opisan: "Učni sistem fizike bo obsegal – kot doslej – celotno uporabno matematiko, kolikor ta ne vključuje višje matematike, nadalje temeljne nauke splošne kemije, kolikor so potrebni za razumevanje fizikalnih naukov."⁶⁸ Fiziko in matematiko naj bi predavala dva profesorja. V Ljubljani je po sprejetju novega učnega načrta leta 1824 oba predmeta v dvajsetih letih predaval en profesor, v začetku tridesetih pa že dva.⁶⁹ Matematiko so brali iz učbenika *Ignatiusa Appeltauerja, Elementa matheseos purae*, ki je izšel na Dunaju 1814–17, prof. Karl Hummel pa je v štiridesetih letih predaval matematiko po svojih zapiskih. Za fiziko in uporabno matematiko pa so uporabljali učno knjigo *Remigijsa Döttlerja, Elementa physicae mathematico-experimentis, in usum auditorum suorum conscripta a Femigio Döttler*, ki je izšla na Dunaju in v Trstu leta 1812.

Splošno naravoslovje je med obvezne predmete filozofskega študija v Ljubljani uvedel učni načrt iz leta 1824, čeprav se ta predmet pojavlja že v učnem načrtu iz leta 1805 kot obvezni predmet.⁷⁰ Tudi načrt Študijske revizijske komisije je naravoslovje predvideval kot obligatni študij v obeh prvih filozofskih kurzih, in sicer v prvem letu mineralogijo in rastlinski svet, v drugem letu pa živalstvi svet in fiziologijo.

V nasprotju s tem konceptom je študijski načrt iz leta 1805 predvidel splošno naravoslovje kot obvezni študij le za bodoče slušatelje medicine v tretjem filozofskem letniku. Splošno naravoslovje je bilo v prvih dveh desetletjih v celoti naravnano na bodoči poklicni študij medicine, bilo je priprava na študij sistematičnega specialnega naravoslovja v času medicinskega študija.⁷¹

Tudi pri naravoslovju lahko zaznamo že nekajkrat opaženo dejstvo, da se učni predmet, ki ga študijski načrt iz leta 1824 vključuje med izbirne (proste) predmete, v Ljubljani pojavlja kot obvezni predmet. Vzroke za to je brez dvoma potrebno iskati v prizadevanjih ljubljanskega rektorata in ljubljanskih študijskih direktij, da bi razširili obligatno vsebino filozofskega študija, kar jim je nekajkrat uspelo. Široka paleta ljubljanskih prostih (izbirnih) filozofskih predmetov pa govori sama zase.



Naslovnica Blumenbachovega učbenika za naravoslovje, ki je bil v rabi tudi na filozofskem študiju v Ljubljani (Narodna in univerzitetna knjižnica).

Splošno naravoslovje po letu 1824 ni bilo več pripravljani študij za bodoče medicince, ampak "naj bi ga obravnavali na način, ki bi vzbudil zanimanje in koristnost pri vseh študentih, zlasti pri tistih, ki ne bodo prestopili na medicinski študij". Naloga predavanj splošnega naravoslovja ni bila posredovati popolno sistematično, marveč "temeljit pregled treh področij narave kakor tudi potrebno znanje naravoslovne metode in klasifikacije". Posebno pomembno je opozoriti "na poznavanje uporabnih znanj za običajno in meščansko življenje, zlasti v poljedelstvu in kmetijstvu". Pri opisu posameznih naravoslovnih vrst naj bi profesor posebej skrbel, da bi učenci spoznali pravilna znanja o domačih in navadnih vrstah, ki niso vedno dovolj in pravilno poznane, čeprav se pogosto pojavljajo. Eksotične in redke vrste naj bi obravnaval le toliko, kolikor je potrebno za celovit pregled ali pa je določena posebnost ali uporabnost

⁶⁸ Rüdigger, *Die philosophischen Studien*, str. 502, 483.

⁶⁹ NMS, sign. 9373, *Seznam predavanj (Verzeichniß der öffentlichen Vorlesungen)*, 1821–1829.

⁷⁰ NMS, sign. 9373, *Seznam predavanj (Verzeichniß der öffentlichen Vorlesungen / Ordnung der öffentlichen Vorlesungen)*, 1826–1848; Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Studienplan, § 2), str. 508.

⁷¹ Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Studienplan, § 2), str. 508.

zanimiva za splošni razvoj.⁷² Naravoslovje so brali iz učne knjige *Johanna Friedricha Blumenbacha, Zbornik naravoslovja (Handbuch der Naturgeschichte)*, katerega deveta izdaja je izšla leta 1814, dvanajsta pa leta 1832 na Dunaju.

Leta 1804 je bil kot obvezni predmet filozofskih študij uveden verouk. Že leta 1790 je Karl Anton Martini predlagal, da bi študente filozofije poučevali v verouku. Pomembnost tega predmeta so še posebej izpostavili: "Sreča posameznega človeka, javni red in država so odvisni v glavnem od morale posameznega človeka in od ljudi, ki sestavljajo družbo, od njihovega splošnega razmišljanja o pravnem redu, obveznostih in krepostih. Ta način razmišljanja o končni poti vsakega človeka in o višjih ciljnih splošnega Stvarnikovega obvladanja zgodovinskega razvoja more biti samo rezultat vere. Verska mnenja in občutki so torej tesna vez med družbenimi institucijami in edina gonilna sila za človeka, ki je ustvarjen za večnost. Pogled na to pokaže, kako pomembno je usmerjanje verskih mnenj in čustev."⁷³

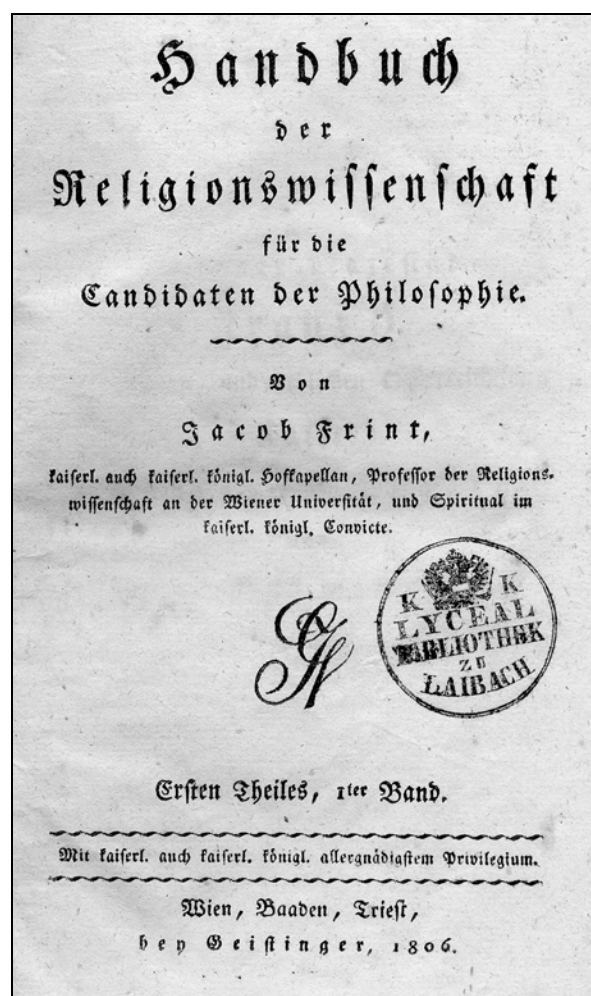
Ko je bil leta 1804 uveden verouk, je za učitelje tega predmeta izšla posebna instrukcija. "Njegovo veličanstvo je odredilo, da se za študirajočo mladino filozofskih učnih ustanov, ki so v letih, ko se strasti (čustva) vedno bolj razraščajo in razum vedno bolj spoznava predmete v njihovi okolici, da bi mladino odvrnili od zmot in razuzdanosti, uvede pouk verouka. V ta namen je potrebno nastaviti posebnega veroučitelja."⁷⁴

Verouk je bil v obeh oziroma treh letnikih (v univerzitetnih centrih do leta 1824) obvezni učni predmet. Instrukcija je predavateljem določila tudi vsebino predavanj. Predvsem so se morali izogibati prepletanja učne vsebine z drugimi predmeti. Predavanja naj ne bi podajala teologije, ampak predstavljala višji pouk za laike. Slušatelji naj bi se učili premagovati pasivnost in brezbriznost do vere, spoznali naj bi vpliv krščanstva na javno in privatno dobro in sprevideli velike prednosti katoliškega krščanstva.

Razen rednega pouka verouka je bila dolžnost veroučitelja, ki je bil vedno duhovnik, imeti akademsko nedeljsko božjo službo z ekshortami za študente filozofskega študija. Pri tem se je moral potruditi, da je učencem "nazorno in prodorno predstavil nauke in obveznosti kristjana" v obliki, ki bo "izzarevala toplino in spoštovanje do učencev". Pa tudi z drugimi možnostmi, ki so mu na razpolago, kot npr. z dobrimi nasveti, zaupanjem itd., naj bi vplival, da bi učenci filozofije postali dobri kristjani in pravnemu redu pokorni državljani.⁷⁵

Primeren učbenik za predavanja iz verouka je pripravil Jakob Frint, ki je prvi zasedal stolico verouka na filozofski fakulteti dunajske univerze. Njegov *Priručnik veroslovja za kandidate filozofije (Handbuch der Religionswissenschaften für die Candidaten der Philosophie)* je izšel v treh zvezkih leta 1806 na Dunaju. Bil je predpisan kot splošni učbenik za pouk verouka. Od leta 1821 pa so poučevali po izvlečku Frintovega učbenika, ki ga je pripravil *Johann Michael Leonhard*, kapiteljski duhovnik dunajske metropolitanske cerkve.⁷⁶

Izmed neobveznih predmetov ljubljanskega filozofskega študija so poljedelstvo sprva poučevali po učni knjigi *Leopolda Trautmanna, Poskus znanstvene uvoda v študij poljedelstva (Versuch einer wis-*



Primeren učbenik za predavanja iz verouka je pripravil Jakob Frint, profesor verouka na filozofski fakulteti dunajske univerze (Narodna in univerzitetna knjižnica).

⁷² Prav tam, str. 485; ÖSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2, škatla 360, sign. 8, ex 1816, ex 1844.

⁷³ Martinijev predlog z dne 24. junija 1790, objavljen v: Kink, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, str. 305.

⁷⁴ Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Studienplan, § 2), str. 542–544.

⁷⁵ Prav tam, 544; ÖSA-VA, *Študijska dvorna komisija*, III/2,

škatla 360, sign. 8, ex 1806, ex 1847.

⁷⁶ NMS, NUK, ZAL: glej sezname predavanj, kjer so navedeni uporabljeni učbeniki; Unger, *Systematische Darstellung*, 2, (Von den Lehrgegenständen, § 13), str. 544.

senshaftlichen Anleitung zum Studium der Landwirtschaft), Dunaj 1810, v štiridesetih letih pa po učbeniku *Johanna Burgerja, Učbenik poljedelstva (Lehrbuch der Landwirtschaft)* v tretji izdaji, ki je izšla leta 1830 na Dunaju; pedagogiko po učbeniku *Vincenza Eduarda Mildeja, dunajskega nadškofa, Učbenik splošne pedagogike v izvlečku (Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde im Auszuge)*, Dunaj 1821; slovansko (slovensko) filologijo po slovnici *Jerneja Kopitarja, Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem (Grammatik der slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark)*, Ljubljana 1808, po letu 1826 pa po *Metelkovem učbeniku Učna zgradba slovenskega jezika v kraljestvu Ilirija in sosednjih provincah (Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen)*; zgodovino filozofije po učbeniku *Johanna Peithnerja Ritterja von Lichtenfelsa, Izvleček iz zanimivosti zgodovine filozofije (Auszug des Wissenswertigen aus der Geschichte der Philosophie)*, ki je izšel na Dunaju leta 1836; italijanščino po učni knjigi *Andreaea Josepha Fornasarija, Teoretično-praktično navodilo za pouk italijanskega jezika (Theoretisch-praktische Anleitung zur Erlernung der italienischen Sprache)*, katerega druga razširjena izdaja je izšla na Dunaju leta 1819 in tretja ponovno razširjena izdaja leta 1843; francoščino po učbeniku *Johanna Baptista Ritterja von Vogtberga, Učbenik francoščine (Französische Sprachlehre)*, v tretji izdaji, Dunaj 1830; botaniko v dvajsetih letih po učbeniku *Carla Ludwiga Wildenowa, Oris rastlinstva, pripravljen za predavanja (Grundriss der Kräuterkunde zu Vorlesungen entworfen)*, ki je v peti izdaji izšel na Dunaju leta 1818, po učbeniku *Nicolausa Thomasa Hosta, Synopsis plantarum in Austria provinciisque adjacentibus sponte crescentium*, Dunaj 1797, in po delu *Giovannia Antonia Scopolia, Flora carniolica, exhibens plantas Carnioliae indigens et distributas in classes, genera species, ... ordine Linnaeano*, Dunaj 1760, od tridesetih let dalje pa tudi po učbeniku *Gottlieba Wilhelma Bischoffa, Botanični znanstveni jezik v obrisih z razlagami (Die botanische Kunstsprache in Umrisen nebst erläuterndem Texte)*, Nürnberg 1822.⁷⁷

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
AS 14, Gubernij v Ljubljani, registratura II–VIII.
HHStA – Dvorni arhiv (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), Dunaj Studienschachen.

Studien-Revisions-Hofkommission (karton 1, 4–9, 23).

- NMS – Narodni muzej Slovenije, Ljubljana
Instanz Schematismus, 1802–1807, sign. 1855.
Verzeichniß der öffentlichen Vorlesungen am k.k. Lyceum zu Laibach (Ordnung der öffentlichen Vorlesungen am k.k. Lyzeum zu Laibach) 1817, 1818, 1819, 1825, 1826, 1831, 1832, 1835, 1836, 1838, 1839, 1840, 1843, 1845, 1846, 1847, 1848 (sign. 9373).
Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1775, 1776, 1780, 1781, 1782, 1783, 1795, 1796, 1798, 1799, 1801, 1802, 1803, 1804, 1806, 1807 (sign. 1855/1).
Schematismus des Laibacher Gouvernements-Gebietes für das Jahr 1819, 1820–1830 (sign. 1855/2).
Schematismus für das Laibacher Gouvernement Gebieth im Königreich Illyrien 1831–1840, 1841–1848 (sign. 1855/3).
Nomina in arena literaria victorum qui insigni munificentia inclitorum Ducatus Carnioliae Statum in aula academica Collegii Soc. Jesu Labaci praemis donati sunt his proxime accesserunt ... 1769 (sign. 9210).
NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Ljubljana
Šolstvo, Šolska izvestja, Licej v Ljubljani (Ordnung der öffentlichen Vorlesungen am k.k. Lyzeum zu Laibach 1845–1848).
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica (rokopisni oddelek), Ljubljana
Album Academicorum Lycei Labacensis (Ms 654).
Namensverzeichnis der Hörer der Philosophie am Lyzäum zu Laibach 1794–1795 (Ms 661).
Verzeichniß der öffentlichen Vorlesungen am k.k. Lyceum zu Laibach (Ordnung der öffentlichen Vorlesungen am k.k. Lyzeum zu Laibach) 1823, 1824, 1827, 1832 (Šolski spis, N 180, N 181, N 182, N 980).
Nomina in arena literario victorum qui insigni munificentia inclitorum Ducatus Carnioliae Statum in aula academica Collegii Soc. Jesu Labaci praemis donati sunt his proxime accesserunt ... 1770, 1772 (Šolski spis, Izvestja (višjih) slovenskih šol, klasična gimnazija).
Nomina iuvenum in Caes. Reg. Lyceo Labacensi humanioribus literis (Nomina iuvenum Archiducali Lycaeo Labacensi humanioribus literis studentium, Nomina iuvenum in Caes. Reg. Lyceo Labacensi humanioribus literis studentium, Iuventus Caesarei Regii Gymnasii Labacensis, Iuventus Caesarei Regii Gymnasii Academici Labaci, Iuventus Caesarei Regii Gymnasii Academici Labacensis) 1776–1781, 1782–1784, 1792–1808, 1814–1849 (Šolski spis, Izvestja (višjih) slovenskih šol, klasična gimnazija).

⁷⁷ NMS, NUK, ZAL, *Seznam predavanj (Verzeichniß der öffentlichen Vorlesungen / Ordnung der öffentlichen Vorlesungen, 1817–1848)*; Unger, *Systematische Darstellung, 2*, (Von den Lehrgegenständen, § 13–16), str. 542–550.

ÖSA-VA – Österreichisches Staatsarchiv (Avstrijski državni arhiv), Allgemeines Verwaltungsarchiv (Splošni upravni arhiv), Dunaj
Študije na splošno (1753–1790).

Univerzitetne ustanove.

Letna poročila o gimnazijskem šolstvu (1802–1839).

Študije v Ljubljani.

SŠM – Slovenski šolski muzej, Ljubljana

Mikrofilmsko gradivo o ljubljanski gimnaziji in liceju iz Splošnega upravnega arhiva (ÖSA-VA) na Dunaju (inv. št. 1508).

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 184, Klasična gimnazija v Ljubljani, katalogi filozofskega študija.

LITERATURA

Ciperle, Jože: Ljubljanski predmoderni visokošolski študij biotehnike (kmetijstva) v 18. in 19. stoletju. Razstavniki katalog Arhivsko-muzejske službe Univerze v Ljubljani. *Biotehniška fakulteta skozi čas in prostor. Šest desetletij ljubljanskega študija biotehnike*. Ljubljana : Univerza v Ljubljani, 2007, str. 7–11.

Ciperle, Jože: *Podoba velikega učilišča ljubljanskega. Licej v Ljubljani 1800–1848*. Ljubljana : Slovenska matica Ljubljana, 2001.

Engelbrecht, Helmuth: *Geschichte des österreichischen Bildungswesens, Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, 5 zv. Wien 1982/83/84/86/88.

Grafenauer, Ivan: Stolica za slovenski jezik na ljubljanskem liceju in Slomškovi tečaji v celovškem semenišču. *Zgodovinski časopis*, 12–13, 1958/59, str. 272–282.

Hammer, Joseph: Von den ordentlichen akademischen Unterricht in der Philosophie. *Nachrichten von der beabsichtigten Verbesserung des öffentlichen Unterrichtswesens in den österreichischen Staaten, mit authentischen Belegen* (izd. Christian Ulrich Detlev Freiherr von). Tübingen, 1808, str. 207–232.

Kidrič, France: Ljubljanske srednje in višje šole v Kvasovih časih. *Ljubljanski zvon*, LIV, 1934, str. 590–597.

Kidrič, France: Ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani. *Ljubljanski zvon*, LIV, 1934, str. 208–382.

Lazar, Jože: 150 let botaničnega vrta v Ljubljani. *Zbornik ob 150-letnici botaničnega vrta v Ljubljani*. Ljubljana, 1960, str. 1–10.

Meister, Richard: *Das Werden der philosophischen Fakultät Wien*. Wien, 1937.

Meister, Richard: Entwicklung und Reformen des österreichischen Studienwesens (*Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 239/1). Wien, 1963.

Melik, Vasilij: Družba na Slovenskem v predmarčni dobi. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja, 2). Ljubljana, 1981, str. 513–522.

Petkovšek, Viktor: Začetki botanične vede pri Slovencih. *Zbornik ob 150-letnici botaničnega vrta v Ljubljani*. Ljubljana, 1960, str. 1–20.

Pleteršnik, Maks: Slovenščina na ljubljanskem liceju. *Jahresbericht des k.k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1887 durch den Director Josef Šuman*. Laibach 1887, str. 3–5.

Polec, Janko: Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo. *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929, str. 1–231.

Rottenhan, Heinrich Graf von: Vortrag zu den Deliberationen über das philosophische Studium. *Nachrichten von der beabsichtigten Verbesserung des öffentlichen Unterrichtswesens in den österreichischen Staaten, mit authentischen Belegen* (izd. Christian Ulrich Detlev Freiherr von). Tübingen 1808, str. 75–92.

Rüdegger, Erika: *Die philosophischen Studien an der Wiener Universität 1800 bis 1848*. Wien, 1964 (tipkopisna doktorska disertacija).

Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, 1, 2. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1963/64.

Schmidt, Vlado: Pedagogika kot učni predmet filozofskih študij na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja. *Zbornik Filozofske fakultete*, III/1, Ljubljana, 1960.

Serše, Aleksandra: *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1995.

Valencič, Vlado: Ljubljanska učna stolica za kmetijstvo. *Kronika*, VIII/2, 1960, str. 91–98.

Vodopivec, Peter: Kulturno-duhovne razmere na Slovenskem v 19. stoletju. *Bogoslovni vestnik* 67, 2007, 1, str. 9–17.

Thienen-Adlerflycht, Christoph: Wandlungen des österreichischen Studiensystems im Übergang vom 18. zum 19. Jahrhundert. Student und Hochschule im 19. Jahrhundert, Studien und Materialien. (*"Neunzehntes Jahrhundert" Forschungsunternehmen der Fritz Thyssen Stiftung*, 19). Göttingen, 1975, str. 27–49.

Unger, Wilhelm (izd.): *Systematische Darstellung der Gesetze über die höheren Studien in den gesammten deutsch-italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie*, 2 zv., Wien 1840.

Zwitter, Fran: Višje šolstvo na Slovenskem do leta 191. *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919–1969*. Ljubljana, 1969, str. 13–51.



ZUSAMMENFASSUNG

Das philosophische Studium am Laibacher Lyzeum in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Die seit dem Mittelalter obligate Einführungsstufe des Universitätsstudiums, die als Vorbereitungskurs für echte universitäre "professionelle" Studien fungierte, stand in Österreich in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Mittelpunkt der öffentlichen Divergenzen. Die Studienrevisionskommission in Wien erblickte zu Beginn des 19. Jahrhunderts in der Reform des philosophischen Studiums ihre Hauptaufgabe. Reformvorschläge hoben einerseits die Notwendigkeit von Allgemeinbildung hervor und füllten das dreijährige philosophische Studium mit einer Reihe von Studienfächern, andererseits strebte man auch nach einem höheren philosophischen Studium, einem der Theologie, Jura und Medizin gleichwertigen Universitätsstudium. Doch die weitreichenden Entwicklungsideen Heinrich Franz von Rottenhahns wurden von der neuen Regelung des philosophischen Studiums, die der Kaiser am 12. Juli 1805 erließ, weitgehend negiert. Das philosophische Studium wurde an den Lyzeen und philosophischen Lehranstalten als ein zweijähriges, nur an Universitäten als ein dreijähriges organisiert. Die Laibacher zweijährige Philosophie war in den ersten Jahren des 19. Jahrhunderts unvollständig gewesen, erst 1807 wurden alle Stellen mit sechs Lehrkräften besetzt: theoretische und praktische Philosophie, Physik, allgemeine Geschichte, Elementar- und angewandte Mathematik, griechische Sprache samt Literatur und Religionsunterricht. Den dritten Jahrgang der Philosophie, eine Bedingung für die Immatrikulation an den "Fakultätsstudien", konnten die Absolventen des Laibacher zweijährigen philoso-

phischen Studiums in Wien oder in einer anderen Universitätsstadt absolvieren, sonst konnten sie ihre "Fachausbildung" nur am Laibacher oder an einem anderen Lyzeum fortsetzen. Die Hauptgegenstände des philosophischen Studiums wie Philosophie, Mathematik und Physik wurden in dieser Zeit nur in lateinischer Sprache, auch Prüfungssprache dieser Gegenstände, vorgetragen.

Nach einigen Jahren wurde eine Reform des philosophischen Lehrplans wieder aktuell. Der Entwurf eines neuen Lehrplans des philosophischen Studiums, der von der Hofstudienkommission am 12. Juni 1824 vorgelegt wurde, erhielt am 28. September die kaiserliche Sanktion. Die Studienzeit wurde nun allgemein auf zwei Jahre beschränkt. Latein als Unterrichtssprache, das die Mehrheit der Philosophiestudenten im Alter von 16 bis 20 Jahren nicht verstand, wurde abgeschafft und im Prinzip Deutsch eingeführt. Durch die Aufhebung des dritten philosophischen Jahrgangs an den Universitäten wurde den Studenten des Laibacher Lyzeums ein Jahr Auslandsstudium erspart, weil man fortan unmittelbar zur rechtswissenschaftlichen oder medizinischen Fakultät übergehen konnte. Obwohl der Lehrplan des philosophischen Studiums aus dem Jahr 1824 weitgehend bis 1848 seine Geltung bewahrte, wurde die Diskussion über das philosophische Studium schon 1826 eröffnet und bis zur Märzrevolution von 1848 fortgesetzt. Der Studienplan aus dem Jahr 1824 enthielt obligate und fakultative Studienfächer. Gerade die fakultativen Studienfächer entschieden über die Qualität des Studienprogramms der einzelnen philosophischen Lehranstalten. In Laibach setzte man sich deutlich für die Erweiterung des obligaten philosophischen Studiums durch nichtobligate Studienfächer ein. Unter den Letzteren waren u. a. moderne Fremdsprachen, etwa Italienisch und Französisch. Gerade die Einführung eines Studiums der modernen Fremdsprachen führte nach Beendigung der Napoleonischen Kriege zur Gründung des Lehrstuhls für die slawische (slowenische) Sprache.